

Hoop voor het Gentiaanblauwtje?

De heer van Hemmen uit Gasselte heeft in een gebiedje een experiment gedaan met het uitzetten van het Gentiaanblauwtje. Hier volgt een greep uit zijn aantekeningen, die hij in de periode van 1983 tot en met 1988 maakte.

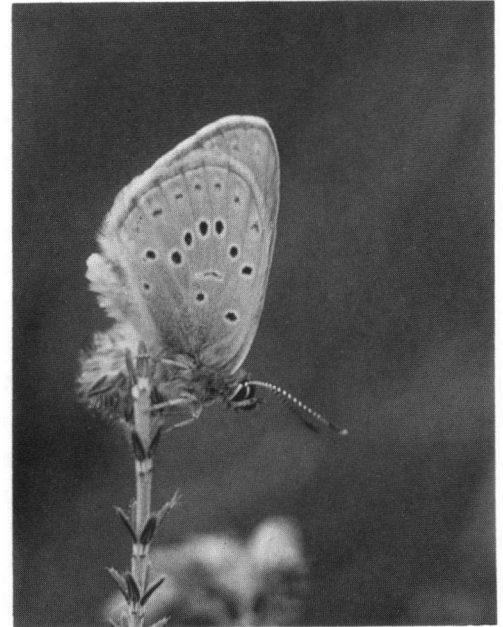
W. van Hemmen

Het Gentiaanblauwtje is de laatste jaren sterk in aantal achteruitgegaan.
Foto Kars Veling

Mierenblauwtjes zijn lastige soorten om ergens te (her)introduceren omdat zij behalve de juiste nektar- en waardplanten ook bepaalde miersoorten nodig hebben om hun levenscyclus te volbrengen. Als rups leven zij in het mierennest van Rode knooppieren (*Myrmica ruginodis* of *M. scabrinodis*), waar zij zich voeden met de larven en poppen van de mieren. Zij worden getolereerd dankzij een zoet afscheidingsprodukt dat de mieren graag oplikken.

De observaties en het uitzetten vonden plaats in twee terreinen. De eerste bij mijn woonhuis en de tweede op 500 meter afstand daarvan. Het terrein bij het woonhuis is ongeveer twee hectare groot. Tot 1968 werd de gangbare landbouw erop uitgeoefend, inclusief grondontsmetting bij de aardappelteelt. In 1969 is een loofbosje aangeplant met veel plantgoed uit de naaste omgeving. In 1979 zijn er een ondiepe vijver ('s winters zestig centimeter water) en een diepe vijver ('s winters anderhalve meter water) in de aanwezige kleileemlaag van ongeveer twee meter dik gegraven. Daarna zijn de planten van het Drentse Planten Geografische District door uitzaaien weer teruggebracht. Thans staat er een soortenrijke vegetatie die karakteristiek is voor schrale bodems, met Klokjesgentianen, orchideeën, Valkruid, Parnassia en Blauwe knoop.

In het gebied wordt een verschralend maaibeheer gevoerd: maaien en afvoeren. Het maaien gebeurt laat in het seizoen en zowel in ruimte als in tijd gefaseerd (steeds een gedeelte laten staan, zodat overwinterende vlin-

ders niet met het maaisel worden afgevoerd). De ontwikkeling van de vegetatie ziet er zeer gunstig uit.

Het tweede terrein is 4,20 ha groot en ligt op vijfhonderd meter afstand van het huis. De grondsoort is dezelfde als in het terrein bij het huis, maar werd bij de laatste ruilverkaveling gedraineerd. Tweederde deel was als weiland in de gangbare veehouderij in gebruik. Na aankoop is hier ook met veel succes na verschraling en aanleg van wallen de wilde planten weer door zaaien teruggebracht. Dit terrein noemen we verder Hemelrijkkampen.

1983

26 juli

Op de Hemelrijkkampen de vorige week uitgezette en in een nabij gelegen natuurgebiedje gevangen vrouwtje van het Gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*) weer zien vliegen.

1984

15 juli

Eindelijk een beetje beter weer. Nu ook een paar vrouwtjes van het Bruine zandoogje (*Maniola jurtina*) zien vliegen. Ook een Koevinkje (*Aphantopus hyperantus*) en weer 'het' blauwtje. Het is een uitstekende vlieger en na een lange tijd volgen, ging hij op een Knoopkruidplant zitten. Het is zeer waarschijnlijk een mannetje Gentiaanblauwtje.

23 juli

De blauwe vlinder eindelijk weer gezien, gefotografeerd en gevangen. Het is een mannetje Gentiaanblauwtje. Het uitzetten is dus gelukt. Gelukkig heb ik ook hier en daar mieren nesten gezien, zowel zwarte als rode en ook nog kleine zwarte mieren. Om de overlevingskansen groter te maken moeten nu nog meer blauwtjes gevangen worden en op de Hemelrijkkampen uitgezet worden. Bij het huis wacht ik eerst af of zich hier ook vrouwtjes vertonen.

29 juli

Fazanten krabben steeds de nieuwe mieren nesten kapot voor de kuikens. Wel is er een mooi mieren nest in de gaasbescherming van de Grote muggenorchis. Verderop heb ik een stuk gaas om twee nieuwe mieren nesten gemaakt. Ook op de Hemelrijkkampen zijn nesten van zwarte mieren. Op een wal bij een boomstronk een behoorlijk nest van de Rode bosmier. Ze gebruiken het oude maaisel als nestmateriaal.

Het Gentiaanblauwtje legt haar eieren op Gentianen die duidelijk boven de vegetatie uitsteken.

31 juli

Nog broeierig weer. Om vijf uur een vrouwtje Gentiaanblauwtje bij de ondiepe vijver zien vliegen. Uitzetten lukt dus prima.

4 augustus

Het vrouwtje van het Gentiaanblauwtje heb ik al een paar dagen elke keer weer gezien.

Ze zit te drinken op onder andere Akkerdistel.

12 augustus

Vandaag was het mooi weer. Op de fiets ben ik naar een nabij gelegen natuurgebied geweest. Er was maar één vrouwtje van het Gentiaanblauwtje te zien, die bezig was eieren af te zetten. De Klokjesgentianen waren bezaaid met eitjes, wel vijftig eitjes op een plant. Ze zaten zowel op de bloemknoppen als op de stengels. Een half afgebroken vertakte stengel vol met eitjes heb ik meegenomen en in een vaasje gezet. Volgens de literatuur blijven de rupsen veertien dagen van de bloem vreten en laten zich dan vallen om naar een mieren nest gesleept te laten worden. Ik ben benieuwd of het lukt om rupsen te verzamelen en ter plekke bij een mieren nest neer te leggen.

16 augustus

Op het Gentiaanstengeltje in het vaasje zat een heel klein rupsje. Hij was bruin met een

Het Gentiaanblauwtje komt in vochtige tot natte heide en schrale graslanden voor. Zijn vliegterreinen kunnen worden geplaatst op de overgangen naar veen.

De voedselplant voor de rups is Klokjesgentiaan. Al een vrij klein aantal bloeiende planten kan een populatie gedurende lange periode in stand houden. Ze zijn dan meestal bezaaid met tientallen eitjes. De jonge rupsen voeden zich eerst met het vruchtbeginsel van de gentianen. Dan verlaten ze de bloem en gaan naar de bodem, waar ze zich door een werkmier van de soort *Myrmica ruginodis* mee laten nemen naar het mieren nest. Hier leven ze van mierenbroed en van het voedsel dat de mieren mee naar binnen brengen. De rups overwintert hier ook. In mei of juli vindt de verpopping plaats en verlaat de vlinder het mieren nest. Per nest kunnen tien tot vijftien rupsen overwinteren.

Behalve de aanwezigheid van waardplanten is ook het aantal aanwezige mieren nesten van de goede soort een belangrijke faktor voor de overleving van deze vlindersoort.

Bron: Beschermingsplan Dagvlinders.

zwarte kop en ongeveer één millimeter lang. Ik heb hem naar buiten gebracht en in een open Klokjesgentiaanbloem gedeponneerd. Met een ander rupsje deed ik hetzelfde. Bij de ondiepe vijver zag ik een Klokjesgentiaan gezien, waarop drie eitjes gelegd waren.

17 augustus

Vandaag heb ik nog weer vier rupsjes van de Klokjesgentiaan in het vaasje gehaald. De ene was duidelijk veel kleiner dan de andere. Eén rupsje heb ik op een mierennest gooid, de andere in open bloemen.

18 augustus

Vanmorgen zaten er nog meer rupsjes op de klokjesgentiaan in het vaasje. Ik wilde de eerste weer op het mierennest gooien, maar toen kwamen (na lospeuteren) er een paar rupsjes uit de gesloten bloemknop, die van binnen helemaal weggevreten was en vol uitwerpselen zat. Deze rupsjes waren veel groter dan de andere; zij waren ongeveer drie millimeter lang. De kleinste was dus nog niet volgroeid om naar een mierennest te kunnen.

22 augustus

Vanavond nog weer vijf rupsjes naar het grote mierennest gebracht. Gisteravond zeven stuks. Het is warm weer, dus de bloemstengels staan in de zon. Het lijkt erop, dat er meer rupsjes tegen de avond uit de bloemen komen.

1985

11 juli

Een mooie, licht bewolkte dag. Bij het zaadwinnen van Valkruid achter ons huis zag ik bij de ondiepe vijver plotseling een blauwtje vliegen. Later zag ik hem van dichtbij en kon vaststellen dat het een Gentiaanblauwtje was. Ik dacht dat het een vrouwtje was, omdat zij zo zwart was. Later heb ik nogmaals in het boek gekeken en de zwarte stippen niet gezien. Weer terug met een vangnet en de vlinder gevonden op Rolklaver. Hij liet zich vangen en bekijken, zodat ik met zekerheid kon vaststellen dat het een mannetje Gentiaanblauwtje was. Het andere exemplaar was veel zwarter.

14 juli

Het was vandaag broeierig weer en ik ben direct naar het grootste mierennest gegaan. Geen uitkomende vlinders gezien, maar wel zag ik direct een blauwtje vliegen. Even later vlogen er nog twee blauwtjes bij elkaar in de buurt. Ik dacht: 'Wat vreemd, die twee mannetjes laten elkaar met rust.' Toen ik beter keek kon ik met zekerheid vaststellen dat het dier dat het meest vloog een mannetje was. Misschien was de andere, die ik het eerst gezien meende te hebben, een vrouwtje. Voor de zekerheid wachtte ik af of ze ook zouden gaan paren, maar ze lieten elkaar met rust.

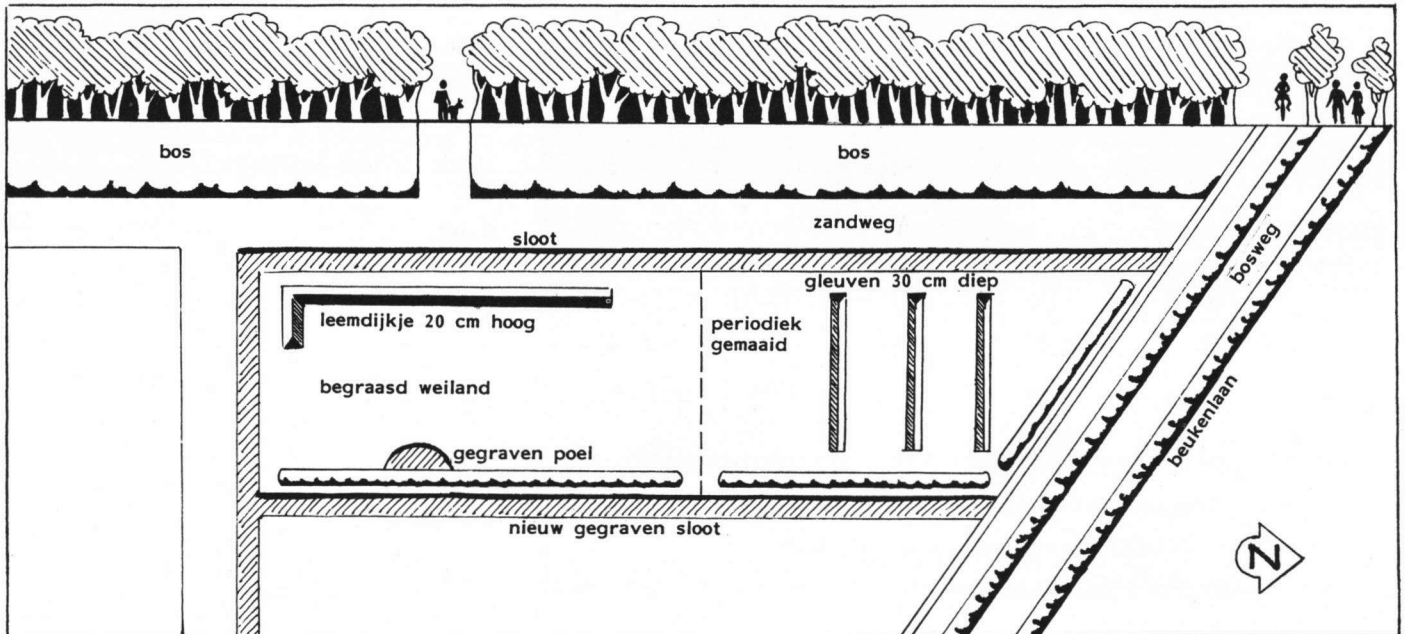
Een poosje later kreeg ik door dat ze op een Klokjesgentiaan een eitje zat te leggen. Nadat ze opgevlogen was heb ik dit direct gecontroleerd en er zat inderdaad een wit eitje op een bloemknop.

's Middags was een tweede vrouwtje Gentiaanblauwtje bezig eitjes af te zetten. Twee vrouwtjes waren vlak bij elkaar bezig. Het mannetje maakte behoorlijke tochten en vloog ook wel naar de grote vijver vijftig meter verderop. Later zag ik meerdere eieren op een bloemstengel.

25 juli

's Middags ben ik weer naar het nabij gelegen natuurgebied geweest. Ook hier was de eiafzetting grotendeels voltooid. De vrouwtjes zagen er versleten uit en de Klokjesgentianen zaten onder de eitjes. Toch heb ik acht vrouwtjes gevangen en op de Hemelrijk-kampen uitgezet, omdat daar veel Klokjesgentianen staan maar er geen eiafzetting heeft plaatsgevonden. Misschien worden er

Het Gentiaanblauwtje komt voor in landschappen die bestaan uit diverse typen natte tot vochtige heide. De vliegterreinen zijn omgeven door berkenbroekbossen, struwelen en diverse venvegetaties of vennen. Dit is meestal een soortenrijke vegetatie met abrupte overgangen tussen delen met verschillende hoogte. Het is belangrijk dat de heide niet is verruigd. De gentiaanplanten die uit het vegetatiedek steken en enigzins vrij staan, worden door de vlinders geprefereerd.
Bron: Beschermingsplan Dagvlinders.

De Hemelrijkkampen met beheer.

te veel mieren nesten vernietigd door het maaien.

De zon scheen toen ik de vlinders midden in de laagte met Klokjesgentianen losliet. Ze vlogen echter alle kanten op, zelfs boven de bomen van het bos. Wellicht is het beter om de vlinders tegen de avond los te laten als de temperatuur al wat gedaald is. Dan kunnen ze in hun nieuwe omgeving tot rust komen.

9 augustus

Vandaag heb ik een gaasbescherming geplaatst om een mieren nest op de Hemelrijkkampen.

11 augustus

In het nabij gelegen natuurgebied heb ik een paar bloemstengels met eitjes gehaald. De Klokjesgentianen waren bezaaid met eitjes. De eitjes waren al uitgekomen. De kleine uitkomende rupsjes vreten zich door de eiwand waarmee ze aan de bloemknop geplakt zitten. Als je de ei-omhulsels losmaakt, dan zie je een klein gaatje naar het inwendige van de bloem. Bij bevruchte bloemen vreten ze nog een gaatje door de wand van de groeiende zaaddoos en zitten daar dan met drie tot vijf rupsjes te vreten.

12 augustus

Acht rupsjes bracht ik vandaag naar de Hemelrijkkampen van de bloemstengels in het vaasje. Vier rupsjes plaatste ik in open bloemen van Klokjesgentianen. De vier andere legde ik bij een mierenweg. Het eerste rups-

je werd na enig aarzelen door een mier meegenomen. De andere rupsjes werden wel vaak betast, maar bleven toch liggen zolang ik gekeken heb. Het blijkt voor beide partijen toch wennen te zijn. De eerste mieren schrikken en lopen er met een boog omheen.

In de periode tot en met 1980 kwam het Gentiaanblauwtje uitsluitend voor op de zandgronden in Brabant en Limburg, het midden van het land, zuidoost Friesland en zuidoost Groningen. Nu vliegt de vlinder nog in hetzelfde areaal, maar zijn er aanmerkelijk minder populaties. Waarschijnlijk zijn er nog maar 20 grote populaties en circa 70 kleine tot zeer kleine populaties, die zeer kwetsbaar zijn. Veel vliegt terreinen zijn door ontwatering en ontginning verloren gegaan. Daarnaast zijn door de lucht- en watervervuiling heideterreinen geëurofied en dichtgegroeid. Het achterwege blijven van beheer heeft deze ontwikkeling versneld. Nu komen goede populaties van deze soort alleen nog in heideterreinen van vrij grote omvang en stabiliteit voor. Hierbinnen vliegen zij op relatief kleine gedeelten. De mobiliteit van deze vlinder is laag, waardoor uitbreidingsmogelijkheden beperkt zijn.
Bron: Beschermingsplan Dagvlinders.

Strukturverschillen in de vegetatie van de Hemelrijkkampen.
Foto W. van Hemmen

13 augustus

Vanmorgen heb ik weer zes rupsjes naar de Hemelrijkkampen gebracht. De zuidkant van de eerste gleuf zal dit seizoen niet gemaaid worden. Als daar nog meer mierennesten zitten zullen deze dus gespaard blijven. Hier heb ik dan ook alle rupsjes in de klokjesgentianen gedaan. In totaal heb ik nu achtentwintig rupsjes weggebracht.

In de avonduren tussen zeven en acht uur zijn nog vijftien rupsjes uit de bloemen in het vaasje gekomen. Waarom er meer in de avonduren uit de bloemen komen is mij nog niet duidelijk.

14 augustus

Tot zes uur 's avonds waren er negen rupsjes uit de bloemen gekropen. Tussen zeven en acht uur waren dat er twintig. Tussen negen en elf uur weer dertien stuks. Heel af en toe (totaal 5 rupsjes) betrof het een veel kleiner exemplaar met een iets andere kleur. Zij waren niet roodbruin maar meer fletsbruin. Om zeven uur 's avonds nog een aantal rupsjes in open bloemen van Klokjesgentianen gedaan in de Hemelrijkkampen. Binnen vijf minuten kropen ze er echter weer uit. Ze waren blijkbaar volgroeid genoeg om bij een mierennest uit te strooien.

22 augustus

Er komen nog steeds enkele rupsjes uit de bloemen in het vaasje. In totaal zijn er nu tweehonderdvijftig rupsjes uitgekomen.

1986

7 juli

Voor het eerst dit jaar zag ik een mannetje van het Gentiaanblauwtje vliegen.

8 juli

Bij de ondiepe vijver zag ik een vrouwtje van het Gentiaanblauwtje eieren leggen. Ook het mannetje vloog in de buurt. Op de Hemelrijkkampen vlogen er drie of vier, waarvan twee vrouwtjes.

14 juli

Minstens twee mannetjes en twee vrouwtjes van het Gentiaanblauwtje zien vliegen bij de ondiepe vijver. De vrouwtjes zijn erg zwart. Het mierennest bij de Muggenorchi bleek verlaten te zijn. Het andere nest in gaas is een prachtige bult geworden. Toch weer veel nesten door fazanten opengekrabd. Wellicht hebben fazanten zo een negatieve invloed op de blauwtjesstand.

1987

4 juli

Op de Hemelrijkkampen bij de eerste gleuf zag ik het eerste mannetje van het Gentiaanblauwtje vliegen. Wat een prachtige vlinder.

10 juli

Bij de ondiepe vijver ten minste twee vrouwtjes Gentiaanblauwtje gezien.

11 juli

Ook op de Hemelrijkkampen zag ik verschillende Gentiaanblauwtjes.

13 juli

Veel Gentiaanblauwtjes bij de ondiepe vijver (wel vijftien stuks). 's Middags zag ik plotseeling een paring van Gentiaanblauwtjes.

6 augustus

Op de westelijke helft van de eerste gleuf op de Hemelrijkkampen staan zeer veel Klokjesgentianen, maar de eiafzetting is minimaal. Hier zijn ook nog geen mierennesten met gaas beschermd. Om hier de populatie van het Gentiaanblauwtje sterker te maken heb ik nog weer een paar bloemstengels met eitjes uit het naburige natuurgebied gehaald. Aldaar kropen al hele kleine rupsjes. Ze wa-

ren oranje-roodachtig van kleur. Ze maken misschien een kleurverandering door naar roodbruin.

1988

28 juni

Vanmiddag was er een beetje zon. Reden om naar de Hemelrijkkampen te gaan om te zien of er ook vlinders actief waren. Er vloegen zeer veel Bruine zandogen. Ook zag ik drie of vier blauwtjes. Het was zeer vermoedelijk een nieuwe generatie van Gentiaanblauwtjes.

30 juni

Vanmiddag heb ik geruime tijd bij een mierennest gewacht om een opname te maken van het uitkomen van een Gentiaanblauwtje uit het nest. Bij huis had ik er nog niet een zien vliegen, op de Hemelrijkkampen zijn er al wat aanwezig.

5 juli

Om kwart voor negen ging ik bij huis naar een mierennest, maar helaas, ik kwam te laat. Er kwamen mij wel vier Gentiaanblauwtjes tegemoet vliegen. De zon scheen al een paar uur en het uitvliegen gebeurt dus al eerder. Het wegvluchten uit het mierennest zal bij lagere temperatuur plaatsvinden, als de mieren nog niet actief zijn.

1989

27 juni

Op de Hemelrijkkampen zag ik vandaag de eerste Gentiaanblauwtjes. Eén vrouwtje en twee mannetjes.

1 juli

Bij huis vloog vandaag het eerste Gentiaanblauwtje. Het was een mannetje. Op de Hemelrijkkampen vliegen al meerdere Gentiaanblauwtjes.

2 juli

Op de Hemelrijkkampen al veel vrouwtjes die hun eieren afzetten.

3 juli

Vanmorgen heb ik geprobeerd Gentiaanblauwtjes die een mierennest verlaten, te filmen. Van 7.15 uur tot 8.15 uur heb ik bij een nest gezeten, helaas zonder resultaat. Toch is er gelukkig nog maar één mannetje en één vrouwtje aanwezig.

7 juli

Een paar dagen heb ik nu de wacht gehouden bij de mierennesten van 7 uur tot kwart over acht. Niets gezien. Er vliegen al verscheidene Gentiaanblauwtjes. Op de Hemelrijkkampen wemelt het al van de Gentiaanblauwtjes.

30 juli

Vandaag heb ik video-opnamen gemaakt van Gentiaanblauwtjes op de Hemelrijkkampen. De Klokjesgentianen zijn goed met eieren bezet.

5 augustus

De Klokjesgentianen bij huis en op de Hemelrijkkampen zijn bezaaid met eitjes. Er zijn nog nooit zoveel eieren afgezet.

Summary

A personal account of a reintroduction experiment with *Maculinea alcon* by an amateur in Gasselte (province Drenthe). Butterflies were released on two sites, previously arable land and now laid out with small woods and plentiful vegetation among which *Gentiana pneumonanthe*. Observations were made from 1983 til 1989.

The number of *M. alcon* has declined considerably in The Netherlands, mainly due to a deterioration of habitat conditions. The results of this reintroduction experiment were promising, which gives rise to hopes that future reintroduction of this species on a larger scale will prove successful.

Nawoord van de redaktieraad

Het is buitengewoon stimulerend om te zien, dat door particulier initiatief een bedreigde vlinder als het Gentiaanblauwtje in een hersteld gebied weer met succes is teruggebracht. Aan een dergelijk initiatief kleven echter ook risico's.

Uit de gegevens in het artikel van Van Hemmen komt overigens wel naar voren dat hij geluk heeft gehad. De zwarte mieren en het mierennest waarover hij spreekt zijn niet de gastmieren van het Gentiaanblauwtje. Deze zijn bruin en maken geen nesten met een duidelijke nestkoepel. De geschikte knoopmieren moeten dus al aanwezig zijn geweest. De beoordeling van de geschiktheid en de overige voorwaarden zijn beschreven in het artikel 'Herintroductie van dagvlinders: noodzaak of hobby?'

Of de vestiging van het Gentiaanblauwtje op de terreinen van Van Hemmen van blijvende aard is, zal de tijd leren.